

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Araştırma Makalesi / Research Article

Babadan Oğula Aktarılan Bir Miras Olarak Ayakkabıcılık Mesleğinde Yaşanan Değişimler: Denizli-Yeşilyuva Örneği

Changes in the Shoe-making Profession as a Legacy Transferred From Father to Son: Denizli-Yeşilyuva Sample

Türkan ERDOĞAN¹ , Şirin Eda UYANIK¹ 

¹Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Denizli, Türkiye

ORCID: T.E. 0000-0002-6880-8693;
Ş.E.U. 0000-0002-0677-5080

Corresponding author:

Türkan ERDOĞAN,
Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Denizli, Türkiye
E-mail: terdogan@pau.edu.tr

Submitted: 18.11.2019

Revision Requested: 12.02.2020

Last Revision Received: 28.03.2020

Accepted: 31.03.2020

Published Online: 29.05.2020

Citation: Erdogan, T. ve Uyanik, S.E. (2020).
Changes in the shoe-making profession as a
legacy transferred from father to son: Denizli-
Yeşilyuva sample. *Journal of Economy Culture
and Society*, *Supp(1)*, 207-228.
<https://doi.org/10.26650/JECS2019-0096>

ÖZ

Bu makalede Denizli ilinin (daha önce Acıpayam ilçesine bağlı köy statüsünde olan) Yeşilyuva mahallesinde geçmişten günümüze devam eden ayakkabıcılık mesleğindeki endüstriyel gelişmeler ve buna bağlı olarak yaşanan mesleki iş bölümü, üretim yeri ve tekniği ile mesleğin babadan oğula aktarımı vb. konulardaki değişimler üzerinde durulmuştur. Nitel araştırma tekniklerinden katılımcı gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin kullanıldığı bu çalışmada ayakkabıcıların mesleğe karşı tutumlarının, üretim biçimlerinin, mesleki aktarımın ve iş bölümünün nasıl olduğu ve zamanla nasıl değişim geçirdiği saptanmaya çalışılmıştır. Araştırma bulgularına göre, eskiden basit aletlerle ve kol gücü ile icra edilen bir zanaat olan ayakkabıcılık mesleği, endüstriyel gelişim sonrasında şehirde yaşanan fabrikalaşmadan zamanla etkilenmiş, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren Yeşilyuva'da ayakkabı üretimi, makineleşmeye dayalı olarak gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Sanayileşme ve makineleşmenin zaman içerisinde yarattığı değişimler, usta-çırak ilişkisinde ve imalathane çalışanlarının iş ve görev paylaşımında bazı değişikliklere yol açmıştır. Ayakkabıcılık mesleğinin babadan oğula aktarımında da artık kırılmalar yaşanmaktadır. Yeşilyuva'dan Denizli kentine yaşanan göçler mesleği olumsuz etkilemektedir. Göç edenler kentte mesleklerine devam etmemekte, başka sektörlerde çalışmak durumunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla göç sonrası ayakkabıcılık mesleği, işgücü ve üretim biçiminden etkilenmiş, zaman içerisinde bu mesleği sürdüren bireylerin sayısında azalmalar görülmeye başlamıştır. Bu değişiklikler aynı zamanda sektörlaşmenin de zayıflamaya başladığının işaretidir.

Anahtar Kelimeler: Sosyo-Ekonomik Değişme, Makineleşme, Ayakkabıcılık, Usta-Çırak İlişkisi, Meslek Eğitimi

ABSTRACT

In this article, industrial developments in the shoe-making profession of continued from the past to the present in the Yeşilyuva neighbourhood (formerly a village in Acıpayam district) of the Denizli province, changes in

occupational division of labor, production place and technique, transfer of the profession from father to son, etc. were discussed. In this study, using participatory observation and semi-structured interview techniques among qualitative research techniques, the objective was to learn from individuals about their attitudes towards the profession, their professional modes of production, what happened during the professional transfer phase, and how the division of labor was, and to determine how it has changed over time. According to the research findings, the shoe-making profession, which used to be a craft performed with simple tools and arm strength, was affected by the factorization in the city. After the industrial development, the production of shoes in Yeşilyuva began to be based on the mechanization of the production of shoes in Yeşilyuva, especially during 1990s. Industrial developments and changes created by mechanization over time have led to some changes in the master-apprentice relationship, and in the work and task sharing of factory workers. There are now breaks in the transfer of the shoe-making profession from father to son.

Keywords: Socio-Economic Change, Mechanization, Shoe-making, Master-Apprentice Relationship, Profession Transfer

EXTENDED ABSTRACT

With the emergence of steam machines after the industrial development, a significant change in production patterns was observed. Effects of the industrial revolution changed not only the mode of production, but also the occupational authority, division of labor, working conditions and professional ethics, etc. These changes are also parallel with the factorization process. With the effect of factorization, mass production began to spread all over the world, which affected many professions and caused some changes. In this context, the changes have taken place mostly in traditional professions based on handicrafts. Some of the traditional professions based on arm strength were subjected to change, while others were doomed to extinction.

In this article, industrial developments in the shoe-making profession from the past to the present in the Yeşilyuva neighbourhood (formerly a village in Acipayam district) of the Denizli province, changes in occupational division of labor, production place and technique, transfer of the profession from father to son, etc. were discussed. According to the literature review conducted in the study, the fact that this is the first sociological study on this subject reveals the importance of our research.

In this study, which uses semi-structured interview techniques from qualitative interview techniques, interviews with 14 interviewees, including 7 fathers and 7 sons, were completed in order to better determine the changes in the transfer of the profession from father to son. With the data obtained from the interviews, it was aimed to determine the occupational change and the breakdowns in the transfer of the profession from father to son.

The history of the shoe-making profession in Yeşilyuva dates back to ancient times. The history of the shoe-making profession, which is still in place in Yeşilyuva, and which has been a settlement since ancient times, dates back to the time before this region was dominated by the Turks. The suitability of environmental conditions and the fact that the tribes settled in the region are engaged in livestock, make Yeşilyuva very suitable for the development of leather work. The aim of this research is to determine how this profession, which dates back to ancient times, has been subjected to a change after the industrial development and the breakdowns in the transfer of the profession from father to son.

As a result of interviews, it was concluded that the industrial development and mass production affected the shoe-making profession in Yeşilyuva. The profession of shoe-making, a craft based on handicrafts and arm strength, was influenced by mass production in cities, and suffered significant changes as a result of these effects. The production with arm strength started to be mechanized in the 1990s. Today, new machines continue to arrive at the shoe mills in Yeşilyuva. With mechanization,

changes have begun to take place in the spatial sense. Production, which used to be made in small shops under houses, is now continuing in the Yeşilyuva Shoe-makers Industrial Site, which started to be built in the 1980s. The changes that come with mechanization are not limited to spatial change. There have also been changes in the professional division of labor. Production with 2-3 people in small shops in the past, continues today with more people in larger factories. Production is now divided into different stages, and continued by different people. This change has also led to changes in professional authority. While capital owners took part in every stage of production in the past, they became more interested in the economic parts of the work than the manufacturing phase, and left the production to craftsmen working in factories. At this point, it is seen that the master-apprentice relationship, based on vocational teaching, has turned into a boss-worker relationship with economic concerns.

Apart from the changes mentioned, there are breaks in the profession that is passed from father to son as a professional inheritance. Sons who came to the shop with their father at a young age and started to learn the profession, and took over the profession in the future, have started to work in different sectors today. The main reason for this is that the profession no longer provides an economic income as it used to, and with the arrival of machines, the profession has started to require an economic capital. Thus, there are disruptions in the transfer of the shoe making-profession, which is seen as a cultural capital and a family heritage. These troubles have led to a weakening of the profession.

Individuals who are unable to continue their shoe-making profession migrate to the city and turn to different sectors. The profession has been negatively affected by this migration. These negative effects are explained as the difficulty of finding people to work in the sector and the lack of growing individuals to continue the profession anymore. These problems show that the profession of shoe-making in Yeşilyuva is becoming increasingly weak.

1. Giriş

İnsanlık tarihindeki en önemli dönüm noktalarından birinin Sanayi Devrimi olduğunu belirtebiliriz. Sanayi Devrimi sonrasında insan gücüne dayalı üretimden makine gücüne dayalı üretime geçiş yaşanmıştır. Makinelerin üretime katılması ile beraber üretim küçük imalathanelerden dev fabrikalara taşınmıştır. Bu husus üretimin hızını, üretim biçimini ve tekniğini, üretimde iş bölümü ve ilişkileri vb. değiştirmiştir. Fabrikalaşmanın yaygınlaşması ile seri üretim de yaygınlaşmış ve buna bağlı olarak geleneksel üretim yapan meslekler de kentlerdeki seri üretime yetişebilmek adına makineleşmek zorunda kalmıştır. Genel olarak bakıldığında, değişimin etkileri ile beraber geleneksel üretim tarzından modern üretim tarzına geçiş yaşanmıştır.

Mesleklerin tanımlanmasında içinde bulunduğumuz 20. yüzyılın ortalarından itibaren sanayisi gelişmiş ülkelerde önemli farklılaşmalar görülmektedir. Bu farklılaşma mavi yakalı işlerde çalışanların oranında düşüş, uzmanlık gerektiren işlerde istihdam oranında artış şeklinde gerçekleşmiştir (Giddens, 2000, s. 333). Sözü edilen değişimlerin en net görüldüğü meslekler geleneksel meslekler olmaktadır. Geleneksel mesleklerin birçoğu ya değişime maruz kalmış ya da yok olmaya başlamıştır.

Yukarıda belirttiğimiz değişimler bağlamında Denizli ilinin Acıpayam ilçesine bağlı (daha önceleri köy statüsünde olan) Yeşilyuva mahallesindeki ayakkabıcılık mesleğinde de makineleşmenin yaşandığını görmekteyiz. Bundan 20-25 yıl öncesine kadar geleneksel üretim ile gerçekleştirilen mesleğin, 1990'lı yıllardan itibaren makineleşmeye başlaması ile beraber üretim biçimlerinde farklılıklar görülmüştür. Bu hususun etkisi mesleğin üretim safhalarında da kendini göstermiştir.

Bu çalışmanın temel amacı endüstriyel gelişime paralel olarak Yeşilyuva'daki ayakkabıcılık mesleğinin nasıl ve ne yönde değişiklikler gösterdiğini saptamaktır. Belirttiğimiz amaç çerçevesinde çalışma kapsamında şu temel sorulara cevaplar aranmaya çalışılmıştır:

1. Söz konusu değişimlerin mesleğin icra ediliş biçimine, mesleki otorite ve iş bölümüne etkileri nasıl ve ne yönde olmuştur?
2. Söz konusu değişimler bu mesleğin bir miras olarak babadan oğula aktarımına nasıl ve ne yönde etkide bulunmuştur?
3. Sözü ettiğimiz mesleki kırılmaların mesleğin devamlılığına nasıl bir etkisi olmuştur?

Araştırmanın evrenini Denizli İlinin Acıpayam İlçesine bağlı (daha önceleri köy statüsünde olan) Yeşilyuva Mahallesindeki ayakkabı üreticileri oluşturmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden hareketle çalışmada katılımcı gözlem ve yarı yapılandırılmış yüz yüze derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda katılımcılara sorulacak soruların yer aldığı bir görüşme formu hazırlanmış, pilot aşamasında bu form kullanılarak 2 baba 2 oğul ile görüşmeler yapılmış, pilot görüşmelerin sonuçlarına göre form yeniden değerlendirilerek son şekli verilmiş ve sahaya çıkmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda mesleğin babadan oğula bir mesleki miras olarak nasıl ve ne şekilde geçtiğini tespit etmek amacı ile hareket ettiğimiz için araştırmamızda kartopu örnekleme tekniği kullanılmıştır. Kartopu örnekleminde başlangıç olarak çalışılacak konuya uygun birkaç olay tespit edilir ve bu tespit edilen olaylar araştırmacıyı daha fazla olaya yönlendirerek beklenenden daha çok olaya ulaşmasını sağlar. Söz konusu örneklem, çalışmanın devam ettiği süre içerisinde eklenen katılımcılar veya olaylardan oluşur (Özen ve Gül, 2007, s. 413). Bu tekniğin uygulanması aşamasında sahadaki katılımcıların yönlendirmesi ile bu mesleği sürdüren baba-oğul çiftleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Pilot aşamasında 2 baba-oğuldan sonra, 3'ü emekli (Katılımcı 4, 7 ve 11) 11'i halen çalışan 7 baba ve 7 oğul olmak üzere 14 gönüllü ayak-

kabıcı ile daha görüşmeler yapılarak çalışmamız tamamlanmıştır. Her görüşme 1,5-2 saatlik süre aralığında gerçekleştirilmiştir.

2. Yeşilyuva'da Ayakkabıcılık Mesleği ve Ayakkabı Üretiminin Tarihi Hakkında Genel Bilgiler

Yeşilyuva, Denizli İlinin Acıpayam İlçesine bağlı 4362 nüfuslu bir mahalledir (acipayam.bel.tr). Eski adı Kayser olan Yeşilyuva 1908 yılına kadar köy olarak anılmış, bu yıldan itibaren kasaba olmuştur. Kayser adının Yeşilyuva ile değiştirilmesi 1925 yılında gerçekleşmiştir (yesilyuvam.tr.gg). 2012 yılında kabul edilen 6360 Sayılı, On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile Denizli Belediyesi, Denizli Büyükşehir Belediyesine dönüştürülmüş ve birçok köy, mahalle statüsüne kavuşturulmuştur (mevzuat.gov.tr). Mahalle statüsüne kavuşturulan köylerden biri de Yeşilyuva'dır. Tarım ve hayvancılığa uygun olmayan coğrafi yapısı nedeniyle Yeşilyuva kısıtlı imkâna sahip bir bölgedir. Bu nedenle tarım ve hayvancılık genellikle ek geçim kaynağı olarak yapılırken, bölge halkının temel geçim kaynağı ayakkabıcılık mesleğidir (yesilyuvam.tr.gg).

Bölgede uzun yıllar boyunca devam eden dericilik, ayakkabıcılık mesleğinin ana alt yapısını oluşturmaktadır. Burada dericiliğin cazip hale gelmesinin temel sebebi, bölgede deri üretimi için yeterli su kaynaklarının bulunması ve bölgenin hayvancılık için uygun şartları barındırmasıdır (Türktaş, 2014, s.180; Türktaş, 2004, s. 26). Türklerin hâkimiyetine geçmeden önce Kaiseria adı ile anılan Yeşilyuva, antik çağda dericilik sektöründe bölgenin en önemli kenti olmuş ve çevresindeki yerleşim yerlerinin deri ihtiyacını da temin edebilmiştir (Kılıç, 2014, s.19). Türkler 1176 tarihinde Denizli'ye geldiklerinde kullandıkları dericilik tekniklerini, bölgede bulunan daha önce bu mesleği icra edenlerin deri işleme teknikleri ile birleştirmiş ve burada dericiliğin devam etmesini sağlamışlardır (Türktaş, 2004, s. 26). 13. yüzyıldan itibaren Yeşilyuva'da büyük bir gelişim gösteren dericilik Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar devam etmiştir (Koyuncu Okca, A. ve Kouzhağanova, M., 2015, s. 610). Başlangıçta beldenin üst tarafından alt başına kadar uzanan Cıllan ve Macar dereleri boyunca sıralanmış olan tabaklar daha sonra "Seyrekler Tepesi" civarında toplanmışlardır (Aykota, 2011, s.140). Debbağlığın piri olarak bilinen Ahi Evran'ın şeyhi olan Ahi Kayser'in bir süre Yeşilyuva'da bulunduğu, dericiliği öğrettiği ve usta-çıraklar yetiştirdiği bilinmektedir (Toker, t.y, s. 105; Kaptan, 1989, s. 113; Caner, 1986, s. 9—10).

Dericilik 13. yüzyılda sadece Yeşilyuva'da değil, Denizli'nin ekonomik hayatı için de önemli bir iş kolu olmuştur. Dericiliğin bu dönemde Denizli'de köklü bir iş kolu haline gelmesinde Ahi Kayser'in öğrencisi olan Ahi Evran'ın rolü büyüktür. Ahilik teşkilatını kuran Ahi Evran'ın Denizli'deki yaşamı ile ilgili bilgiler açık ve kesin olmadığı halde, burada bir süre yaşamış olduğu gerçeği, Denizli'de ticari hayat ve esnaf geleneğinin oluşması ve bugüne kadar izlerini devam ettirmesi açısından önemlidir (Haytaoğlu, 2006, s. 96). Ahilik 13. yüzyılda Türklerin Anadolu'ya yerleşmesinin ardından Türk toplumuna özgü bir mesleki örgütlenme biçimi olarak ortaya çıkmış ve Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar varlığını korumuştur (Durak, 2016, s. 111; Yüksel, 2019, s. 502; Keskin ve Marşap, 2011, s.378). Ahilik teşkilatı herkese açık olmasına rağmen daha çok esnaf ve zanaatkarlar arasında örgütlenmiştir. Ahilik ilk olarak debbağ, saraç ve kunduracıları kapsayan bir teşkilat olarak ortaya çıkmış, daha sonradan genişleyerek otuz iki sanat dalını bünyesinde barındıran bir kuruluş haline gelmiştir (Cora, 2017, s. 253; Yüksel, 2019, s. 504). Selçuklu Devleti döneminde benimsediği ahlaki meslek anlayışı ile halkı refaha ve huzura kavuşturan Ahilik teşkilatı, Osmanlı Devleti kurulduktan sonra da faaliyetlerini devam ettirmiştir. Osmanlı'nın ekonomik olarak gelişmesinde ve 15-16. yüzyılda dış ticarete Avrupa karşısında

avantajlı olmasında Ahilik teşkilatının rolü büyüktür. 17. yüzyıl sonlarına doğru gerilemeye başlayan Ahilik teşkilatı, gedik usulü ön plana çıkartılarak 1860 yılına kadar devam ettirilmiştir. 1861 yılında çıkarılan bir tüzükle tekele dönüşen zanaat ve ticaret hayatında çok büyük değişiklikler yaşanmamış, sistem varlığını loncalık sistemi olarak 1913'e kadar sürdürmüştür (Haytaoğlu, 2006, s. 97; Öztürk, Kaya ve Gedik, 2012, s. 344). Günümüzde ise Türkiye Esnaf ve Zanaatkarlar Konfederasyonu kendi kuruluş geçmişi yukarıda bahsettiğimiz loncalık sistemi ve onun ana merkezi olan Ahilik teşkilatına dayandırmaktadır (tesk.org.tr). Ancak araştırmamıza dâhil ettiğimiz katılımcılar bu konfederasyonla birebir bağlantılarının ya da üyeliklerinin olmadığı bilgisini vermişlerdir.

19. yüzyıl ortalarındaki kayıtlara bakıldığında Yeşilyuva'da yaygın olarak devam eden meslek kolu dericiliktir. Bu dönemde köyün nüfusu yaklaşık 2460 kişi olarak bilinmektedir. Ve bölgedeki meslek gruplarının %30,7'sini dikici adı ile anılan ayakkabıcılar oluşturmaktadır. Bunun dışında 44 hane reisi debbağ olarak kaydedilmiştir. Bu dönemin kayıtlarına bakıldığında köyün toplam hanelerinin %40 gibi önemli bir oranı dericilik ile ilgili mesleklerle ilgilenmektedir (Haykırın ve Çetin, 2014, s. 29; Özçelik, 2014, s. 68—71). Ancak ilerleyen zamanlarda sanayi ve ticaret ağırlığının Denizli'ye kayması ve bölgenin önemli pazarlarından olan Karahöyük pazarının eski önemini yitirmesi, buradaki dericilik faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemiş, tabaklığın zaman içerisinde kaybolmaya başlamasına sebep olmuştur (Koyuncu Okca, A. ve Kouzhaıganova, M., 2015, s. 610).

Dericiliğin devamı ya da bir yan kolu olarak görülen ayakkabıcılık mesleğinin Yeşilyuva'da tam olarak ne zaman başladığı bilinmese de, bölgede bulunan antik çağa ait bir yazıt, ayakkabıcılık mesleğinin ilköğretilere kadar uzandığını göstermektedir (Kılıç, 2014, s. 19). Ayakkabıcılık mesleğinin Yeşilyuva'da geleneksel şekilde devam ediyor olmasının temel sebebi, ahilik kültüründen gelen bu mesleğin halen babadan oğula usta-çırak ilişkisi şeklinde aktarılmasıdır. Çırak, usta olabilmek için en az 4 sene bir ustanın yanında çalışmakta ve dört senenin sonunda usta, çırağın yetiştiği kanaatine varırsa, çırak ancak o zaman usta olabilmektedir (Türktaş, 2014, s. 182, Çot, Nerkiz ve Karakaya, 2014, s. 210, Caner, 1986, s.95). Ahilik eğitim ve öğretiminde asıl amaç, ahlaklı ve mesleki eğitim almış terbiyeli bireyler yetiştirmektir. Bu amaç doğrultusunda mesleğe ilk adımını atan çıraklara mesleki eğitim verilirken, aynı zamanda ahlaki değerler de öğretilmektedir. Bu yönüyle ahilik sadece bir esnaf teşkilatı olmayıp, kültürel ve ahlaki boyutları olan bir sosyal kurum görevini de üstlenmektedir (Kızıler, 2015, s. 414—418; Yüksel, 2019, s. 515; Durak, 2016, s. 111; Durak ve Yücel, 2010, s. 100).

Yeşilyuva'da mesleki örgütlenmeye ilişkin girişimlere bakıldığında ilk olarak, Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan 1946 yılına ait bir belgede 30 yıl süresince, 1000 Türk Lirası sermaye ile ayakkabıcılık mesleğini icra eden esnafı korumak ve ayakkabı üretimini geliştirmek amacı ile Yeşilyuva'da bir kooperatif kurulduğu görülmektedir. Kooperatif, Mahdut Sorumlu Yeşilyuva Umumi Ayakkabıcı Sanatkârları Küçük Sanat Kooperatif Ortaklığı adıyla kurulmuştur. Kooperatifin kurulma amacı esnafın üretimde kullandığı hammaddeleri uygun fiyata alması ve ürettiği ayakkabıları satabileceği bir pazar oluşturma imkânı sağlamasıdır (Haykırın ve Çetin, 2014, s. 29). Daha sonra 1965 yılında kurulan Esnaf Kefaret Kooperatifi esnafın kredi ihtiyaçlarının karşılanmasında yardımcı olmuştur. Üye sayısı 600'ü aşmış ve ilerleyen zamanlarda hızla artmıştır. Kooperatif daha çok ayakkabı alanında faaliyet gösteren esnafa kredi sağlamıştır (Caner, 1986, s. 98). Günümüzde ise Yeşilyuva'da mesleki örgütlenme adına bir kooperatifleşme gerçekleştirilememiştir.

Yeşilyuva'da geçmişte ayakkabı tabanı çeşitliliğine bakıldığında sırayla; camız kösesinden yapılmış yemeni türü ayakkabı, kamyon lastiği tabanlı ayakkabı, yemeni türü ayakkabı, kamyon

lastiği tabanlı ayakkabı, gıcırdağı ayakkabı ve son olarak plastik tabanlı ayakkabı üretildiğı görülmektedir. Zaman içerisinde üretim ve kullanım kolaylığından dolayı hem ayakkabı üreticileri hem de tüketiciler tarafından plastik tabanlı ayakkabılar daha çok tercih edilmeye başlanmıştır. Günümüzde gerek Yeşilyuva'da gerekse Denizli'de artık kösele ayakkabı tabanı üretimi yaygın olarak yapılmamaktadır. Bunların çoğı başka illerden Denizli'ye getirilmektedir. Ancak Denizli'de beş tane plastik ayakkabı tabanı üreten fabrika bulunmaktadır ve bunların da hepsi Yeşilyuvalılardandır. Yeşilyuva'da günümüze kadar yemeni, tulumbacı, yan düğmeli, içten kollu, dıştan bağcıklı, magoson, gıcırdağı gibi ayakkabı çeşitleri üretilmiştir (Türktaş, 2014, s. 180—182). Bunların dışında günümüzde terlik türü ayakkabı ve çizme üretimine halen devam edilmektedir.

Yeşilyuva'da ayakkabı üretiminin aşamaları; saya kesimi, saya tıraş yapma, saya dikimi, ayakkabı kasma-tabanı yapıştırma, freze, fora, boyama, satış şeklinde sıralanabilir. Eskiden bahsi geçen her aşamayı kendileri yapan ustalar, artık yaşanan makineleşme ile beraber belirli bölümler üzerinde ustalaşmaktadırlar (Caner, 1986, s. 96—97, Çot vd., 2014, s. 211). Bu bakımdan ayakkabı üretimi nitelikli iş gücü gerektirmesi sebebi ile emek yoğun bir sektördür. Makineleşme ile beraber yaşanan mesleki uzmanlaşma sonrası mesleki iş bölümünde değişiklikler görülmüş, kadınlar da üretime katılmaya başlamışlardır (Koyuncu Okca, A. ve Koızhaıganova, M., 2015, s. 614). Kadınlar nitelikli iş gücü gerektiren bir işten ziyade saraçlık mesleğı ile sektöre katkıda bulunmaktadırlar. Saraçlık saya denilen ayakkabının üst kısmının elde dikme işine verilen isimdir (Çot vd., 2014, s. 211).

Dünya'da ayakkabı sanayisi 1975 yılından sonra gelişmeye başlamıştır. Özellikle ayakkabıcılık sektöründeki makineleşme, ihracatın artması ve devlet ile olan ilişkilerde görülen gelişmeler bu dönemde yaşanmıştır. 1980'li yıllarda ülkemizde görülen liberal ekonomi politikaları ve kolaylaşan ithalat, ayakkabı sektöründe de etkilerini göstermiştir. Günümüzde ayakkabı sektöründe; tam makineleşmiş, yarı makineleşmiş ve geleneksel yöntemlerle üretim olmak üzere, üç farklı teknoloji düzeyi bulunmaktadır. Ayakkabı sektöründe kullanılan makinelerin Türkiye'de üretilmemesi maliyeti arttırmakta ve bu sektörü sermaye gerektiren bir iş kolu haline getirmektedir. Sektörün %30-35'i tam makineleşmiş işletmelerden, %65-70'i ise yarı makineleşmiş işletmelerden oluşmaktadır. Yarı makineleşmiş işletmelerde üretimin bazı aşamaları makinelerle yapılırken el aletleri ile üretim de yapılmaktadır (Esnaf ve Sanatkarlar Özelinde Sektör Analizleri Projesi, 2017, s. 338—346). Bu durumda Yeşilyuva'daki makineleşmeye bakıldığında, buradaki ayakkabı imalathanelerinin yarı makineleşmiş işletme kategorisine girdiğı söylenebilir. Bölgede her ne kadar makineleşme yaşanmış olsa da sektörün ve yeni rekabet ortamının getirdiğı sermaye birikimi ve teknolojik gelişmelerden yoksun olan Yeşilyuva'da ayakkabıcılık mesleğı giderek gerilemekte ve mesleğı icra eden kişi sayısında ciddi bir düşüş görülmektedir. 1985 yılında 800-900 tane maliye kayıtlı esnaf bulunurken, 2014 yılına ait verilere bakıldığında bu sayı 214'e kadar düşmüştür. Ayakkabı üretimini yeniden canlandırmak adına Ayakkabıcılar Sitesi faaliyete geçirilmiş, standarda uygun üretim alanları oluşturulmuştur (Türktaş, 2014, s. 183; Çot vd., 2014, s. 210). Yeşilyuva mahallesinde 40 dekar alan üzerine kurulu 254 işyeri kapasiteli Ayakkabıcılar Sanayi Sitesinde 1000 kişiye istihdam sağlanmaktadır (Ekonomik Yönüyle Denizli, 2018, s. 48). 2017 yılına ait verilere göre Ayakkabıcılar Sanayi Sitesinde aktif kullanılan işyeri sayısı 175, doluluk oranı %69 iken (81 İl Sanayi Durum Raporu, 2017), 2018 yılı verilerinde ise aktif işyeri sayısı 204'e, doluluk oranı ise %80'e yükselmiştir (81 İl Sanayi Durum Raporu, 2018). Görüşmelerden elde edilen bilgiler ışığında doluluk oranının yıllar içerisinde artmasının sebebi, Ayakkabıcılar Sitesine taşınmanın yavaş bir şekilde gerçekleşmesi olarak saptanmıştır. Ayakkabıcılar sitesindeki doluluk oranı artarken üretilen ayakkabı sayısı düşmektedir. 2014 yılına ait verilere göre Yeşilyuva'da yılda 3 milyon çift

ayakkabı üretilmektedir (Türktaş, 2014, s. 183). 2017 yılı verilerine bakıldığında ise bu rakamın 500.000 çift ayakkabıya düştüğü görülmektedir (Ekonomik Yönüyle Denizli, 2018, s. 48). Üretimdeki düşüşün sebeplerini; ara eleman eksikliği, sermaye ihtiyacı, yüksek enerji maliyetleri, markalaşmanın yetersiz olması, makineleşmede dışa bağımlılık ve yerli imalatın eksikliği, ulaşım maliyetlerinin yüksek olması, yeni sanayi sitesine taşınma, sendika, kooperatif gibi mesleki örgütlenmede yetersizlik ve girişim eksikliği şeklinde sıralayabiliriz.

3. Araştırmanın Bulguları

3.1. Endüstriyel Gelişme ve Mesleki Değişimler

Makineleşme, endüstriyel gelişimin önemli süreçlerinden biridir. 1768 yılında James Watt tarafından bulunan 'buhar makinesi' ile emek yoğun olan üretimden makine yoğun üretime geçilmiştir. Bu süreç Sanayi Devrimi olarak adlandırılır (Mahiroğulları, 2011, s. 42). Teknolojinin kullanımı ve geliştirilmesi açısından bir milat olan Sanayi Devrimi ile önüne geçilemeyecek bir gelişme süreci başlamıştır. Ufak imalathanelerden dev fabrikalara geçiş yaşanmıştır (Ören ve Yüksel, 2012, s. 45—46). Daha fazla miktarda enerjiyi daha az zamanda işe dönüştürebilme niteliğine sahip olan makineler, bu yolla ekonomik gelişmeyi hızlandırmada etkili olmuştur. Makineleşme sonucunda hem üretim sürecinin hızında hem de miktarında önemli artışlar meydana gelmiştir. Makinelerin ulaşım araçlarına uygulanması sonucunda üretim faktörlerinin, toplumun öğeleri arasındaki dolaşım hızı ve miktarı artmıştır (Erol, 2002, s. 135). Buna mukabil üretim sürecinde kol gücü eski önemini giderek yitirmeye başlamıştır. Makineleşme ile birlikte en temel üretim ögesi olan emeğin rolü ve etkinliği farklılaşmaya başlamıştır. 1990'lı yıllardan sonra makinelerin üretimde yerini alması ile kol gücünün önemini yitirdiğini Yeşilyuva'daki ayakkabıcılık mesleğinde de görmekteyiz:

Mesela artık makineler var. Bunu eskiden tüpte ısıtırdık, elde yapıştırıyorduk. Bayağı zahmetliydi, bir de güç istiyordu. Şimdi öyle değil, koyuyorsun makineye o yapıştırıyor (Katılımcı 3, 40').

Sanayileşme ve makineleşme ile birlikte seri üretim yaygınlaşmıştır. Geleneksel olarak küçük dükkânlarda üretime devam eden meslekler ya imalathanelere ya da fabrikalara taşınmıştır. Fabrikalar sistemleştirilmiş bir makine olarak görülebilir. Fabrikalar, zanaatkarların yaptıkları ayrıntılı işlerin hepsini bir arada kendi başına ortaya çıkartabilen bir makine ya da aynı anda aynı işi yan yana olacak şekilde ortak bir güç kaynağı aracılığı ile birbirini tamamlayarak yapan bir makineler topluluğudur. Yani fabrikalar teknik anlamda bir bütünlük içermektedir (Marx'tan, akt. Bademli, 1978, s. 20—21). Dolayısıyla küçük imalathanelerde üretime devam eden 'küçük üreticiler' fabrikadaki seri üretimden etkilenmiştir. Yeşilyuva da 1980 sonrasında kent merkezinde baş gösteren seri üretimden etkilenmiştir:

Eskiden rakibimiz yoktu, şimdi rakip çok. Eskiden el emeği göz nuruydu. Şimdi adam kurmuş fabrikayı el değmeden daha hızlı seri bir üretim yapıyor (Katılımcı 10, 29).

Tabii fabrikalar çıkınca bizim işler azaldı. Düşün bir fabrika sadece bütün köyün ürettiğinden fazlasını üretiyor belki de. Bu yüzden bizim satışlar düştü tabii (Katılımcı 4, 65).

Yeşilyuva'da ayakkabı üretiminin 1990-1995'li yıllara kadar makine kullanımı olmadan devam ettiğini görüyoruz:

Eskiden dükkânlar köy içindeydi. Orada her aşama elde yapılıyordu. Makineler yaklaşık olarak 20-25 sene önce geldi (Katılımcı 5, 38).

1 Katılımcının yaşını ifade etmektedir.

Çok zorlanıyorduk. Şimdi çok basit. Mesela şimdi ayakkabı şekil alsın falan diye fırınlar var, önceden güneşte ısıtırdık. Dışarılara sererdik (Katılımcı 14, 52).

Katılımcılardan edindiğimiz bilgilere göre fabrikalardaki seri üretim hızına yetişebilmek için ayakkabı üreticileri üretimi makineleştirmek zorunda kalmışlardır. Değişen endüstriyel ilişkiler ve üretim biçimleri geleneksel üretime devamı imkânsız kılmaktadır:

Makine kullanmadan yapan yok şu an. Yetiştiremezsin bir de para kazanamazsın (Katılımcı 13, 20). Artık geleneksel şekilde elde üreten yok. Herkes makinelere geçti. Elde üreterek kazanç sağlayamazlar ki artık (Katılımcı 8, 47).

Hayır el işçiliği kalmadı. Üretim hızlanıyor artık (Katılımcı 12, 32).

Ancak Yeşilyuva'da fabrikalarda seri üretim için kullanılan bütünleşmiş makineler değil, her aşama için ayrı makineler kullanılmaktadır:

Her aşama için makine var artık. Sadece değişen hızlanma yani makine kullanımı, yoksa düzen aynı düzen. Eskiden her şey her aşama elde yapılıyordu (Katılımcı 11, 60).

Katılımcılardan biri ayakkabı imalatının bölündüğü ayrı iş kolları için gelen makinelerin farklı zamanlarda gelmeye başladığını şu sözleri ile ifade etmektedir:

Sonradan makineler geldi buraya sırayla. Örneğin kesme makinesi, zımpara makinesi, yapıştırma için pres, fırınlama makinesi. İlk taban yapıştırma geldi. Kesim makinesi falan vardı zaten üretilmişti yani ama buraya gelmemişti. İlk 20-25 sene önce gelmeye başladı (Katılımcı 3, 40).

Bir başka katılımcı ayakkabı üretimi safhasında kullanılan makinelerin nasıl kullanıldığını ve kullanım sırasını şu şekilde aktarmıştır:

Birinci aşama deri kesiliyor. İkinci aşamada benim yaptığım iş yani deriler inceltiliyor o makine ile. Önceden bıçakla tek tek yapılırmış şimdi bu makine var. Üçüncü. aşamada parçalar birleştirilip ayakkabının üst deri tarafı yapılıyor. Dördüncü aşama da kalıp ile bu deriler birleştiriliyor. 3 saat falan fırında kalıyor, artık dikiş yok yani. Çiviler çıktıktan sonra zımpara yapıyoruz (Katılımcı 13, 20).

Yeşilyuva'da ayakkabı üretiminde makinelerin kullanılmaya başlanması ise üretimin mekânsal olarak bir değişim yaşamasını zorunlu kılmıştır. Çünkü eski dükkânlar olabildiğince küçük olmakla birlikte bölgedeki yaşam alanı/ev ile iç içedir. Bu da üretimde makine kullanımını zorlaştırmaktadır. Eski dükkânlar havalandırması dahi olmayan olanakları sınırlı alanlardır. Dolayısıyla ayakkabı üretiminde kullanılmaya başlanan ilaçlar da çalışanları hasta edebilmektedir. Yeni alınan makinelerin hem dükkânlara sığmayışı hem de kapalı, havasız, dar ortamda çıkarttığı sesler üreticileri elverişsiz bir üretim ortamıyla baş başa bırakmıştır. Fiziki koşullar, sağlık ve hijyen ile ilgili koşulların elverişsizliği yeni bir üretim mekanına ihtiyacı zorunlu kılmıştır. 1980'li yıllarda temeli atılan Yeşilyuva Ayakkabıcılar Sanayi Sitesi'ne 2000'li yıllarda neredeyse bütün ayakkabı dükkânları taşınmış bulunmaktadır.

Küçük küçük dükkânlarda çalışıyorduk. Dört beş kişi çalışıyorduk 10 metre kare dükkânda. Dükkân küçük ve ortam steril değil, şartlar zor (Katılımcı 9, 53).

Mesleklerin tanımlanmasında içinde bulunduğumuz yüzyılın başından itibaren sanayisi gelişmiş ülkelerde önemli değişimler yaşanmıştır. Sanayi Devrimi sonrası değişen üretim araçlarının ve küresel kapitalizmin dünyanın her yanına yayılması ile beraber üretim biçimlerinde değişiklik-

ler görülmüştür. Yaptığımız görüşmelere göre Yeşilyuva'daki ayakkabıcılık mesleği özellikle son 20-25 yılda ciddi değişimler göstermiştir. Makineleşme öncesi bütün aşamaları el işçiliği ile üretilen ayakkabılar günümüzde her aşamada farklı makineler kullanılarak üretilmeye başlanmıştır.

Thompson (2004, s. 327)'in işaret ettiği 19. yüzyılın ilk yarısında İngiltere'de “daha fazla sermaye, makine ve beceri gerektiren endüstrilerde bağımsızlığının bir kısmını” kaybeden zanaatkârın yaşadığı benzer bir durumun, ülke genelinde ve bölgede fabrikalaşma ve makineleşme süreci ile birlikte Yeşilyuva'daki zanaatkârların da yaşamaya başladıklarını belirtebiliriz. Hobsbawn (1987, s. 130), Almanya'da endüstrileşme ile birlikte fabrikaların gücü karşısında zanaatçıların karşılaştığı zorluklarla ilgili şu tespitte bulunur: Fabrikalarda makineleşmiş üretim, 19. yüzyılın sonlarına kadar kentlerde tüketilen en bildik malları –giyecek, ayakkabı, mobilya ve benzerlerini, gururlu zanaat ustasından, işçilerin kölece çalıştırıldığı atölyelere veya tavan aralarında çalışan dikişçi kadınlara dek el sanatı yöntemleriyle üreten yığıla insanın ayağının altındaki toprağı çekti. Almanya'da ayakkabı yapımıyla uğraşan insanların sayısında 1882-1910 arasında çok az bir düşme görülmekle birlikte 1890-1910 arasında deri tüketimi iki katına çıktı. Bu ürünün büyük bölümü, küçük atölyeler yerine daha büyük işyerlerinde üretilmekteydi. Hızla endüstrileşen ülkelerde endüstri öncesi imalat sektörü, böylelikle yeni işçilerin devşirildiği küçük fakat hiç de önemsiz olmayan bir havuz haline geldi. Thompson (2004, s. 294) da çalışmasında endüstrileşmenin dericilik sektöründeki etkisine dikkat çekerek endüstrinin İngiltere'ye yayıldığı 19. yüzyılın ilk çeyreğinde ayakkabıcıların büyük köylerde debbağların ise küçük pazar kasabalarında yoğunlaştığından söz eder. Bir başka deyişle değişim ilk olarak seri üretimin kolaylaştığı dericilik sektöründe görülmüş, deri; pazar ekonomisi ve kapitalist-burjuva için “paha biçilmez bir meta”ya dönüşmüştür. İngiltere ve Almanya'da endüstrileşme ile birlikte yaşanan bu gelişmelerin bir benzerini Yeşilyuva'daki üreticilerin de yaşadıklarını belirtebiliriz. Yeşilyuva'da yüzyıllardan beri ayakkabıcılığı hem besleyen hem de ayakkabı üretiminin temeli olan dericilik zayıflamaya başlayan ilk sektör olmuştur. 19. yüzyılda yaygın bir şekilde varlık gösteren dericiliğin, 1980 sonrasında kent merkezinde ve çevre illerde başlayan seri üretimle birlikte burada zayıflamaya başlamış olması, ayakkabıcılık sektörünü hammadde ihtiyacı noktasında dışa bağımlı kıldığı gibi aynı zamanda sektörde işgücü kaybını da doğurmuştur.

3.2. Usta-Çırac İlişkisi, Otorite ve İşbölümünde Kırılmalar

Yeşilyuva'da ayakkabı üretimi geleneksel üretim döneminde bizzat usta zanaatkârlar tarafından yapılmaktaydı. Thompson (2004, s. 293)'ün tespitinden hareketle usta-zanaatkârı; “küçük atölyelerde ya da kendi evinde kendi adına işçi istihdam eden ve fabrika sahiplerinden bağımsız hali vakti yerinde olan” kişi olarak tanımlayabiliriz. Yeşilyuva'daki usta zanaatkâr için bu tanımlı geliştirerek aynı zamanda üretimin her alanında nitelikli olan ve bizzat üretim safhasında etkin olan bireydir diyebiliriz. Geleneksel meslek icra edilen dükkânlarda işin yapılışı bir zanaat şeklindedir. Dolayısıyla bu dükkânlarda usta-kalfa-çırac ayrımının temelinde üretimde bir işbölümü oluşturmak değil, daha çok icra ettiği zanaatı öğretmek yatmaktadır. Bu durum öğretmeye dayalı bir işbirliğinin oluşmasını sağlamıştır. Usta, kalfa ve çıraclarının yanında çalışarak zanaatının inceliklerini onlara öğretmeyi amaçlamakta ve çıracların görerek gözlemleyerek öğrendikleri işi denemelerine de olanak sunarak onları eğitmektedir (Bademli, 1978, s. 22—23). Yeşilyuva'da da yapılan görüşmelerden elde edilen veriler sonucunda usta-çırac ilişkisinin iş öğretmeye dayalı olduğu sonucuna varılmıştır:

Eskiden insanlar ufak çocuklarını ustaların yanına gönderirlerdi iş öğrensini diye (Katılımcı 3, 40).

Babanın yanında ya da başkasının yanında fark etmez, illa birinin yanına çırak olarak verilirsin. Maksat bir zanaat öğrensin çocuk (Katılımcı 4, 65).

Çıraklıktaki tek amaç çalışması değildi. Haylaz olmasın, mesleği yapmasa bile işi öğrensin diye ustanın yanına verilir (Katılımcı 5, 38).

Sanayi öncesi toplumlarda zanaat işine dayalı geleneksel meslekler, belirli örgütlenmeler ve kurumsallaşmalar aracılığıyla varlıklarını sürdürmüşlerdir. Yukarıda belirttiğimiz gibi Türklerde ahilik teşkilatı bu örgütlenmenin en temel örneğini teşkil etmektedir. Ahilik, debbağlık ve ayakkabıcılığın temelleri üzerine kurulu bir örgütlenme modelidir. Bu modelde çırak sadece iş hayatının gereklerini öğrenmemekte, iş hayatının dışında sosyal hayatın tüm alt alanlarında toplumun manevi-ahlaki değerlerini ve normlarını öğrenecek şekilde bir sosyalleşmeye tabi olmaktadır. Böylelikle genç birey, hem mesleğini hem de onu sosyal hayata hazırlayan yetişkinlik kişiliğini ve rollerini de öğrenmiş olmaktadır. Başka bir deyişle, ayakkabıcılık üretimi genç bireyi yetişkin bireye dönüştüren bir örf-adet ocağıdır. Bu bağlamda Yeşilyuva'da usta-çırak ilişkisinin saygı ve sevgiye dayalı olmasının yanı sıra belli bir otoriteye de dayalı olduğunu görüyoruz. Usta çırağına sert davransa bile o ilişkinin saygıya dayandırıldığı gözlenmiştir:

Bizim burada ustaya çok saygı duymak zorundasın, aynı askeriyede er subay nasılsa öyle (Katılımcı 6, 57).

Eskiden usta çırak ilişkisi saygılı olurdu. Baba oğul gibi olurlardı (Katılımcı 7, 74).

Usta çırağına çok sert davranır tabii başta ama sonradan abi- kardeş, baba-oğul gibi olurlar. Hiç ayrılmaz çırak ustasının yanından. Babası gibi görür (Katılımcı 13, 20).

Yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilere göre bir çırağın kalfa olabilmesi için ortalama 2-3 sene bir ustanın yanında eğitim görmesi gerekmektedir. Bu süre çırağın yaşıyla ve becerisi ile ilişkili olarak değişebilir. Geçmişten bugüne devam eden geleneğe göre çırağın yetiştiğine karar veren kişi gene ustasıdır. Usta, çırağına bir-iki çift ayakkabı yaptırarak yetişip yetişmediğine karar vermektedir. Türkteş (2004, s. 27)'in verdiği bilgiye göre bu meslek dalında bir ustanın yanında çırak olan bir kimseyi bir başkası ayartamaz, ayartırsa cezalandırılırdı.

Çocukluktan gelirdi. Bir iki sene çalıştıktan sonra yavaş yavaş alışırdı. Yaşı geldiğinde artık kendisi kalfalığa başlar. Ustası ona bir iki iş yaptırır mutlaka, yaptığı işten memnun kalırsa kalfalığa yükseltir (Katılımcı 3, 40).

Ustanın karar vermesi gerek. 5-6 sene çalışır ustanın yanında. Usta izin vermediği sürece dışarı gidemez (Katılımcı 11, 60).

Katılımcılardan edindiğimiz bilgilere göre bir çırağın artık kalfa olduğu, peştamal bağlama töreni ile esnafa/köye duyurulurdu. Törende kurbanlar kesilerek dualar edilir kalfalığı ve ustalığı hak edenlere peştamal bağlanırdı. Kalfalığı hak eden kişi artık mal alıp satabilme ve istediği yerde çalışabilme hakkını da elde etmiş olurdu. Kalfalıktan ustalığa geçen kişi işyeri açabilme hakkını elde edebilirdi (Türkteş, 2004, s. 27). 1960'lı yıllara kadar varlığını sürdüren peştamal bağlama törenlerinin detayları artık unutulmuş durumdadır:

Çok eskiden yapılırmış. Usta dua okuyup peştamalı 7 kere çözüp bağlayarak tören yaparmış ama şuan yapılmıyor. Biz de büyüklerimizden duyduk (Katılımcı 9, 53).

Ustalığı hak edene 'tamam sen peştamalı hak ettin' derlerdi ama şimdi tören falan yok. (Katılımcı 11, 60).

Sanayi Devrimi öncesinde var olan usta-çırak ilişkisi, devrim sonrası patron-işçi ilişkisine evrilmiştir. Bu değişim ile beraber usta-çırak arasında kurulan dayanışmaya dayalı ilişki patron-işçi ilişkisi ile beraber artık bir çatışma alanı haline gelmiştir ve bu dayanışma bir 'dikey çatışmaya' dönüşmüştür (Mahiroğlu, 2011, s. 43). Geleneksel üretimde sergilenen ortak çıkarlar temelindeki iş birliği, dayanışma, yardımlaşma örüntüleri artık günümüzde modern sanayiye dayalı üretimin kurallarına yerini bırakmıştır. Rekabet üretimde baskın ilke olmaya başlamıştır. Bu durum zamanla üreticiler arasındaki sosyal ilişkileri de etkileyebilme gücüne sahip olmuştur. Eskiden Yeşilyuva'da usta-çırak ilişkisi iş öğretmeye ve yardımlaşmaya dayalı durumdayken günümüzde makinelerin çoğalması ve işin sermaye gerektiren bir hal alması ile bir çatışma alanına dönüşmüştür. Bu çatışma alanı ustanın yetiştirdiği çırağın gelecekte kendine rakip olabileceğini düşünmeye başlamasına sebep olmuştur:

Şimdiki ustalar kendine rakip yetiştiriyormuş gibi görüyor, eskiden bu yoktu. Eskiden ustalar 'sen oldun' dediği zaman olurmuş. Şimdi usta işi öğretmiyor. Çocuklar da ben oldum diyerek kendisi ayrılıyor (Katılımcı 12, 32).

Yaptığımız görüşmeler, Yeşilyuva'da hem iş disiplininde hem de usta-çırak ilişkisinde değişimlerin yaşandığını açıkça göstermektedir. Ustanın çırak üzerindeki otoritesinde artık kırılmalar yaşanmaktadır. Thompson (2004, s. 308—309) İngiltere'de belirli endüstrilerin tarihini aktarırken endüstrileşmenin erken aşamalarında bazı endüstri dallarında imalatçıların yaşadığı genel ve özel güvensizliklerin eski ve yeni işçiler arasında beceri ve teknolojiye bağlı yaşanan çakışmalardan kaynaklandığı tespitinde bulunur. Katılımcılar, özellikle makinelerin tespiti ve kullanımını ile ilgili olarak yetersizliklerini ve bilgi eksikliklerini bizzat fuarlara katılmak suretiyle giderek Thompson'un işaret ettiği güvensizlik riskini azaltmaya çalışmaktadırlar. Ancak teknolojik yenilik ve yeni becerilere yatkın olma olasılığının, zaman zaman usta ile çırak ilişkisinde çatışma ya da rekabet ortamı doğurabildiği katılımcılar tarafından da şu şekilde ifade edilmektedir:

Şimdiki çıraklar resmen patron oldu. Çırağım benden sonra gelirdi işe. Eskiden usta kızacak diye biz rahat rahat oturamazdık bile (Katılımcı 12, 32).

Çırak kendi kendine kanaat getiriyor valla yetiştigine. Koyup gittiyse usta olmuştur. Daha eskiden usta söylemiş (Katılımcı 10, 29).

Mesleğin icra edilişi açısından değişimler sadece usta-çırak ilişkisi ya da ustanın otoritesi bağlamında olmamıştır. Üretim sürecinde ve mesleki iş bölümünde de değişimler gözlenmiştir. Eskiden bir dükkânın sahibi olan kişi (sermaye sahibi, patron) aynı zamanda usta olmakta ve usta olarak çalışmaktadır. Günümüzde bu durum değişime uğramış, usta ile patron farklı kişiler olmaya başlamıştır. Günümüzde patron sadece ekonomik işler, yani üretilen ayakkabının pazarlanması gibi bazı kısımlarda görev almaktadır. Ustalar ise sermaye sahiplerinin yanında çalışarak imalat kısmında bulunmaktadır:

Patron ve usta farklı kişiler. Patron yine bilir ama bunun tamamını bilenler artık azaldı. Para ve teknolojiye artış olduğu için. Usta baktığında yine ayakkabının nasıl olacağını, eksiklikleri görebilir. Ama üret dersin 1 takım ayakkabıyı 1 günde üretmez (Katılımcı 5, 38).

Patronlar işçilikten ziyade satış işi ile uğraşüyor, usta imalat sürecinde çalışıyor. Eskiden patron mutlaka işin ucundan tutarmış. (Katılımcı 12, 32).

Sanayi Devrimi sonrası makineleşme, mülkiyet araçlarına sahip olmayı önemli hale getirmiştir. Sermayesi olanlar mülkiyet araçlarına sahip olurken diğerleri emeklerini işverenlerin üç-

ret vermesi karşılığında satarak geçimlerini sağlamaktadır. Artık mülkiyete sahip olanlar, sahip olmayanların emeği üzerinde söz sahibi olabilmektedir. Ve mülkiyet araçlarına sahip olmayanlar için kendi emeğini özgürce kullanmak söz konusu bile değildir (Baştürk, 2012, s. 130—131). Bu noktada Yeşilyuva ayakkabı üretiminde de benzer dönüşümler yaşanmıştır. Dükkân içerisindeki iş bölümünde değişimler görülmektedir. Eskiden her aşamanın ustası farklı iken ve her aşama, farklı zanaat dükkânlarında gerçekleşmekte iken, günümüzde bir dükkânda bütün aşamalar farklı alanlarda uzmanlaşmış farklı ustalar çalıştırılmak suretiyle gerçekleştirilmektedir. Daha önce farklı dükkânlarda ayrı ayrı gerçekleştirilen iş kolları tek bir mekâna geçildiğinde aynı çatı altında birleştirilmektedir. Sermaye sahibi olanlar ustaların işverenleri olmaya başlamış ve küçük dükkânlar yavaş yavaş birer imalathaneye dönüşmüştür:

Her işin ustası farklıydı. Dükkânlar zaten ufaktı. Bir dükkânın içinde bir masa vardı onun üzerinde en fazla 2-3 kişi çalışırdı. Mesela her dükkânda farklı işler yapılırdı, bir dükkânda saya dikilirdi bir başka dükkânda monte yapılırdı (Katılımcı 7, 74).

Bir usta bir ayakkabıyı tek başına üretemezdi. Her aşamayı başka başka ustalar yapardı. Şimdi de öyle her işin ustası farklı ama artık aynı dükkânda bir kişi için çalışıyorlar (Katılımcı 4, 65).

Thompson (2004, s. 294), İngiliz işçi sınıfının oluşumunu aktardığı eserinde 19. yüzyılın başında vasıflı ustaların ücretinin çoğu kez işgücü pazarındaki “arz ve talep” tarafından değil de toplumsal prestij ya da “gelenek” tarafından belirlendiğini ileri sürmektedir. Yeşilyuva’da görüşmelerden edindiğimiz bilgilere göre usta ve kalfalara ücret, düzenli-sabit bir gelir üzerinden belirlenmemektedir. Burada belde genelinde halen sürdürülen gelenek; “parça başına yapılan ödeme” prensibine dayanmaktadır. Bu geleneğin nitelsiz işçi konumunda olup saraçlık mesleğini yapan bazı köylü kadınlar için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Yeşilyuva’da üretimin herhangi bir aşamasında yetkin olup, bireysel yetenek ve mesleki becerisini emeğiyle ortaya koyan her usta ve her kalfa “nitelikli işçi” konumundadır. Ancak sahadaki gözlemlerimiz ve katılımcılardan edindiğimiz bilgilerde dikkati çeken husus, imalathanelerde çalışan bireylerin birbirlerini ya da patronların işyerinde çalıştırdıkları elemanlarını “işçi” olarak tanımlamamalarıdır. Her çalışan, yaptığı işe göre geleneksel mesleki adlandırma ile usta, kalfa ya da çırağıdır. Buna karşılık imalathanede çalışan tüm emekçiler, işyeri sahibinden söz ederken “patron” tanımlamasını kullanmaktadırlar.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle Yeşilyuva’da devam eden üretimin makineleşmiş olsa dahi fabrika türü üretim olarak adlandırılmayacağı belirtilebilir. Fabrika türü üretimde her işi bir arada yapan ve el işçiliğini neredeyse üretimden tamamen çıkaracak bir makinenin üretime dâhil olması söz konusudur. Ancak fabrika türü olmayan üretimde imalatta makineleşme olsa dahi imalat bu yönde değildir. Daha farklı bir mesleki işbölümü söz konusudur. Fabrika türü olmayan üretim, imalathaneler ve zanaat dükkânları olarak ikiye ayrılmaktadır ve aralarında temel bir farklılık söz konusudur. Zanaat işinde üretimin her aşaması tek bir kişi tarafından yapılmaktadır. İmalathanelerin belirleyici olan özelliği de ayrıntılı işlerin belirli aşamalara bölünmüş olmasıdır. Bir ürünün oluşumunda iş parçalarına ayrılır ve ayrılan her parça farklı bir işçiye verilir. Ve aşama aşama bu parçalar tekrar yapılmak üzere işçiler arasında döner. Zanaat işi ile uğraşan işçi ve imalathanelerde çalışan işçi arasındaki temel fark işin parçalara bölünüyor olması, yani işbölümü olgusunun varlığıdır. Ayrıntılı işlerde çalışan işçiler devamlı çalışmak için kendilerine bir işveren bulmak zorundadırlar. Zanaat işinde olduğu gibi kendilerine ayrı bir dükkân açamazlar (Bademli, 1978, s. 22—23). Yeşilyuva’da yapılan görüşmelerden elde edilen verilere bakıldığında bundan 20-30 sene öncesine kadar zanaat işi hâkim görünürken günümüzde bu durum yerini imalathanelere bırakmıştır. Bir işveren ve her bir farklı alan için uzmanlaşmış ustalar imalathanelerde çalış-

maktadırlar. İşveren daha çok ekonomik kısımlar, satış, pazarlama gibi konular ile ilgilenirken, ustalar imalat kısmında bulunmaktadır.

Günümüzde Yeşilyuva’da değişen işbölümünde kadınlar da kendilerine yer bulmaktadırlar. Saraçlık mesleğini icra eden kadınlar son 15-20 senedir üretimde aktif rol oynamaktadırlar:

Kadınlar saraçlık yapar burada. Şu ayakkabının ön kısmındaki dikişleri elde dikerler. Evde oturup yapıyor kadınlar bunu. Eskiden yapamazlardı, 15 senenin işidir (Katılımcı 4, 65).
Sayayı kadınlar dikerler mesela elde. Eskiden yoktu bu iş. Bir kadın var evde hazırlayıp getiriyor. (Katılımcı 1, 52).

Üretime katkıları ve rolleri dikkate alındığında, kadınların geri planda kaldıkları ve “kadın işi” olarak görülen geleneksel bir meslek olan terzilik mesleğine benzer bir rolü üstlendikleri görülmektedir. Görüşme yaptığımız katılımcılar, bu yönde bir beyanda bulunarak dikiş işinin daha çok kadının yapabileceği bir iş olduğuna dikkat çekmektedirler.

Thompson (2004, s. 312—313) 1840’larda Londra’da hem meslekler arasında hem de aynı mesleğin kısımları arasında “itibarlı” ve “itibarsız” diye açık bir ayrımın olduğunu ve bu ayrımın çok ünlü olduğu meslekler (mobilyacılar, marangozlar, doğramacılar, terziler ve giyim işleri ve inşaat endüstrisi) arasında ayakkabıcıların da olduğu ileri sürer. Mesleğin itibarlı kısmı işçilik kalitesi gerektiren lüks ve kaliteli dallardan, itibarsız kısmı ise “ucuz ve pis” olarak görülen sözleşmeli-basit işlerden oluşmaktadır. Ayakkabıcılık mesleği açısından bakıldığında 19. yüzyılın başlarında itibara dayalı ayrımın Londra’daki kadın ayakkabısı yapan “militan ve iyi örgütlenmiş” kunduracılarla erkek çizme ve ayakkabısı yapanlar arasında da görüldüğünü ileri süren Thompson (2004, s. 315—316), Northamptonshire ve Staffordshire’deki büyük çizme ve ayakkabı endüstrisinin kurulmasıyla her iki imalatçı kesimin giderek zayıfladığını belirtir. Buradan yola çıkarak Yeşilyuva’da imalatçılar arasında ürün farklılığı ve çeşitliliği açısından bir ayrımın yapılmadığını söyleyebiliriz. Her ne kadar “ucuz ve pis” olarak görülme de “basit” bir iş olarak tanımlanan saraçlık mesleğinin kadınlar tarafından yapıldığını ancak bu işin de “itibarsız” olarak tanımlanmadığını, “basit-kolay ama değerli” olarak görüldüğünü ayrıca ekleyebiliriz. Görüşmelerden edindiğimiz bilgilerden hareketle makineleşme öncesi ve sonrası Yeşilyuva’daki ayakkabıcılık mesleğinin kısımları arasında da itibar odaklı herhangi bir ayrımın yapılmadığını belirtebiliriz.

3.3. Babadan Oğula Aktarılan Bir Miras Olarak Ayakkabıcılık Mesleği

Sosyolojik tanımıyla meslek, belirli faaliyet alanları etrafında toplanmış ve şekillenmiş insan ilişkilerinin tamamıdır (Kemerlioğlu, 1973, s. 29). Meslek, insanlara yarar sağlayacak hizmet veya mal üretmenin karşılığı olarak maddi bir kazanç sağlayan, bir eğitim süreci sonucunda kazanılan bilgi, deneyim ve becerilere bağlı kurallı etkinlikler bütünüdür (Kuzgun 2003, s. 15). Meslek, bireyin kişisel yeteneklerinin ortaya çıkmasına yardımcı olurken, onun hayata bakışını, alışkanlıklarını, benliğini, kimliğini vb. biçimlendirir. Birey mesleği ile ilişkili olarak anlam üretir. Kişinin mesleği algılama biçimi onun düşüncesini, tutumlarını, yani genel olarak eylemlerinin biçimlenişini etkiler (İlhan, 2008, s. 315—316). Babadan oğula aktarılan meslekler geleneksel meslek tanımlaması içine girmektedir. Geleneksel meslek, eski zamanlardan beri süregelen, geleneksel anlamda usta-çırak ilişkisine dayalı olarak çırak yetiştiren, kol gücü ile üretim yapılan, el sanatları ile ilişkili meslek olarak tanımlanır (Yolcu, 2014, s. 1721). Geleneksel meslekler genel olarak babadan-oğula, ustadan-çırağa aktararak devamlılığını sürdürmektedir. Geleneksel meslek bir başka deyişle, belli bir geleneğe bağlı, usta-çırak ilişkisinin kuvvetli olduğu, ustanın bireysel yaratıcılığına dayalı, toplum tarafından o topluma ait bir ürünü ortaya koyduğu

kabul edilmiş, eski çağlardan beri varlığını sürdürmüş mesleklerdir (Duman, 2011, s. 15). Yeşilyuva'da ayakkabıcılık mesleği babadan oğula aktarılarak devam etmektedir. Yani mesleğin devamlılığı aile içinde sağlanmaktadır:

Babadan oğula aktarılır buralarda meslek, hatta dededen. Burada hangi dükkâna girseniz her-kese babasından kalmıştır (Katılımcı 3, 40).

Bu dükkânda büyüdüm ben 5-6 yaşından beri işi öğreniyorum (Katılımcı 14, 52).

Yani şimdi babadan oğula aktarılarak devam ediyor. Benim babam da bu işi yapardı, ben de yaptım, şimdi oğlum devam ediyor (Katılımcı 11, 60).

Meslekler büyük ölçüde insanların sosyalleşme araçları konumundadır. Aile ise enformel sosyalleşme aracıdır. Aileler çocukların meslek seçiminde ve çalışmaya bakış açılarında önemli roller oynamaktadırlar. Çocuklar bakıldığında genel olarak ailelerinin yaptıkları meslekleri tercih etmeye eğilimlidirler. Bu durum mesleki miras olarak adlandırılabilir. Bu miras biçimi çocuğun küçük yaşlarda aile bireylerinden birisi ile aile işletmesine gelmesi ile başlar. İlk olarak işyerine geldiklerinde olabildiğince ufak işler yaparlar. Daha sonraları yönetici konumuna geçerler. Mesleki miras bazı mesleklerde sosyalleşmeyi de kapsamaktadır (Bozkurt, 2012, s. 205). Buna göre geleneksel toplumlarda erkek evlatlar, babalarının mesleğini sürdürmek yoluyla ailenin toplumdaki genel statüsü ve saygınlığını korumuş olmaktadır. Başka bir deyişle babanın aile adına toplumdaki temsiliyeti artık aynı işi yapmakta olan erkek evlat tarafından sürdürülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Yeşilyuva'da yapılan görüşmeler sonucunda mesleğin bir mesleki miras gibi aile içerisinde aktarıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Erkek çocuklar, 5-6 yaşlarından itibaren babalarının dükkânlarına giderek orada zaman geçirmekte ve sosyalleşmektedirler. Meslek çok küçük yaşlarda çocuğa adeta bir miras gibi aktarılmaya başlanmaktadır:

Çocuk çirak olarak orada çalışmasa bile dükkân onun oyun oynar gibi iş yaptığı sosyalleştiği yerdirdi (Katılımcı 12, 32).

Sağda solda gezeceğine iş öğrensın derlerdi. Çocuk çok küçük yaşta tabii ki iş yapmazdı ama dükkâna gelip giderdi, etrafta dolanırdı (Katılımcı 11, 60).

Başlarda oyunlar oynarlar, bu sayede hem ortama hem mesleğe hem de insanlara alışır. Zamanla küçük işler yapmaya başlarlar. Arkadaşlar ile sosyal ilişkiler kurmaya başlarlar (Katılımcı 9, 53).

Katılımcılara bu mesleğin kendileri için ne anlam ifade ettiği sorulmuştur. Çoğu katılımcı, ayakkabıcılık mesleğinin çocuklar için "altın bilezik" değerinde olduğu görüşündedir. Yeşilyuva'da ayakkabıcılık doğuştan gelen ve aile aracılığıyla aktarılan bir kültürel sermayedir. Kültürel sermaye, gücü elinde bulunduranların eğitim yoluyla ailelere ve dolayısıyla bireylere de aşıldığı yapıdır. Aslında kültürel sermaye bireyin içinde bulunduğu sosyal ortamlardan, ailesinden aldıklarıdır. Yani bir nevi "bilgi sermayesidir" (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 108). Yeşilyuva'da da ayakkabıcılık mesleğinin bu kültürel sermayeyi bünyesinde barındırdığını söyleyebiliriz. Yeşilyuvalı erkek evlatlar doğdukları andan itibaren bu mesleği öğrenmekte ve başka işler yapsalar bile mesleğin nasıl icra edileceğini her koşulda bilmektedirler:

Bir meslek bulunsun elinde derler bizim buralarda. İleride aç kalmazsın. Onun için bizim burada herkes iyi kötü anlar ayakkabıdan (Katılımcı 4, 65).

Burada herkes bilir bu işi, anasından doğdu mu onu bilir. Yani her ev yapar (Katılımcı 7, 74).

Gidip başka iş yapmış olsa bile geri döndüğünde mesela emekli olduğunda iş imkânı hazır olur. İyi para kazanırsın gene (Katılımcı 3, 40).

Araştırmada katılımcılara baba-oğul rolleri ve dükkânda usta-çırak rolleri arasında nasıl bir fark olduğu, baba-oğul ilişkisinin usta-çırak ilişkisine nasıl yansıdığı sorulmuştur. Aldığımız cevaplar baba-oğul olmak ve usta-çırak olmak arasında farklılıkların olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Buna göre iş öğretmek isteyen babanın dükkânda bir işveren duruşu sergileyerek, daha otoriter olması ve diğer çıraklara nasıl davranıyorsa oğluna da aynı şekilde davranması gerekmektedir:

Baba- oğul ilişkisi evde ve işte değişir. Dükkân ve ev aynı olmaz (Katılımcı 8, 47).

Oğlan dükkânın içinde çırak gibi olurdu küçükken, ayrıcalık görmezdi babasından (Katılımcı 4, 65).

Yani küçük yaşta çıraktan bir farkı olmazdı. Aynı çırak gibi çalışırdı. Babası da çıraklara nasıl davranıyorsa oğluna da aynı davranırdı (Katılımcı 5, 38).

Görüşmelerden elde edilen bilgilerden, erkek çocukların çıraklığı tamamlayıp artık baba ile beraber çalışmaya başlasalar bile son söz hakkının yine babada kaldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bir dükkânda baba ve oğul beraber çalışıyor iken rol paylaşımının nasıl olduğu sorulduğunda artık bir çırak olmasa bile baba dükkânda olduğu sürece son kararın babaya ait olduğu görülmektedir. Erkek çocuk, babası işleri bütünüyle bırakıp dükkânı resmen oğluna devrettikten sonra ancak patron kişi konumuna gelmektedir:

Ben bıraktım mesela artık işi oğlan yapıyor. Ne zaman işin başına geçtiyse o zaman bildiğini okumaya başladı (Katılımcı 4, 65).

Baba daha dükkândaysa onun sözü geçer elbette (Katılımcı 8, 47).

Ben patronum oğlum kalfa. Öyle olmazsa diğer çalışanlara söz geçiremem burada. Arada sırada danişip istişare ederim ama sadece o kadar (Katılımcı 9, 53).

Babadan sonra mesleği sürdüren erkek evlatların üretim biçimine ilişkin olarak teknik bilgi, pazarlama ve satış stratejisi noktasında daha farklı yollara başvurdıkları görülmektedir. Erkek evlatlar babalarına göre modern üretimin ilke ve süreçlerine daha kolay uyum sağlamakta olup, bunu da üretimde kâra dönüştürmeyi başarmışlardır. Babaların hala tek düze model ayakkabı ürettikleri, riski fazla göze almadan satış yaptıkları ve gelişen teknolojiye pek ayak uyduramadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Değişen çağa, yeni modellere, yeni pazarlama stratejilerine ayak uydurma konusunda erkek evlatlar babalarına oranla çok daha başarılı olmaktadır. Teknoloji kullanımına bakıldığında da mesleği devam ettiren evlatların üretimde artık önemli bir yere sahip olan makineleri kullanma becerileri babalarına nazaran çok daha gelişmiştir. Bu gerekçelerle, erkek çocukların çağın teknik-mesleki gelişmelerine ayak uydurma noktasında babalarıyla kıyaslandıklarında daha başarılı oldukları görülmektedir. Bu durum görüşme yapılan erkek çocuklar tarafından da ayrıca dile getirilmiştir:

Babalar masraf olacak diye bazı işlere girmezler, klasik devam ederler (Katılımcı 3, 40).

Üretimde de fark oluyor, satış konusunda da, imalatta da, hepsinde fark var günümüzde. Makineleri daha iyi kullanırız (Katılımcı 10, 29).

Baba ile oğul arasında mutlaka fark var. Çünkü teknoloji geliştiği için ben daha kolay ayak uydurabiliyorum. Babalar daha klasikler. (Katılımcı 8, 47).

Görüşme yaptığımız babalar, bu hususa dikkat çekerek çağın yeni gelişmeleri karşısında erkek evlatlarına nazaran yine de asıl deneyimli kişiler olarak kendilerini gördüklerini belirtmişlerdir. Oğullarını daha atak ve riski göze alan olarak tanımlarken, kendilerinin daha sağlamcı ve tecrübeli olduklarını ifade etmektedirler:

Ben biraz sağlamcı olmak isterim. Şimdiki gençler değişik modelleri görmek, değişik işler yapmak için sosyal medyayı kullanıyorlar. Tabii bizde o yok. Biz genelde klasik yünden halletmeye çalışıyoruz işimizi, öğrendiğimiz gibi (Katılımcı 9, 53).

Şimdi benim oğlan benden daha atak. Ben tecrübeli olanım ama o yeni atılımı daha kolay yapan kişi, bana göre gözü daha kara. Daha kolay risk alıyor (Katılımcı 4, 65).

Yüzyıllardır Yeşilyuva'da bir miras olarak babadan oğula aktararak devam eden bu meslek son yıllarda kırılmalar yaşamaya başlamıştır. Hobsbawn (1995, s. 236)'ın değindiği, Almanya'da bireysel mülk ya da aile mülkü olan ve patriarkal aile otokrasisiyle yönetilen geleneksel işletmelerin dayandığı model, 19. yüzyılın ikinci yarısında endüstrilerin ihtiyaçlarının giderek dışına nasıl düştü ise benzer bir modele sahip olan Yeşilyuva ayakkabı imalatçılığı da geleneksel niteliğini kaybetmekte, dünya ve ülke ölçeğinde seri üretim yapan-tam makineleşmiş işletmeler-fabrikalar karşısında zayıf konuma itilmektedir. Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler, yeni kuşak çocuğun ayakkabıcılık mesleğine pek hevesli olmadığını, bu nedenle de babadan sonra yeni ustaların yetişmeyeceğini ve ilerleyen yıllarda da meslekte bir düşüşün olacağını göstermektedir. Bu durumun sebebi ise katılımcılar tarafından artık bu işin sermaye gerektiren bir iş olmaya başlaması ve eskisi kadar ekonomik bir kazanç sağlamıyor oluşu şeklinde belirtilmiştir:

Artık çocuklar işi öğrenmek için gelmiyorlar. Sadece barkod yapıştırma gibi basit işleri yapıyorlar Dükkâna çocukları sokamıyoruz artık. Çırak da yetişmiyor zaten. (Katılımcı 8, 47).

Babasının yanına gelen az burada. Çırak yetişmiyor, eleman yok. Beş sene sonra çok zor olacak. Bu ustalar gittikten sonra ayakkabıcıların %50 %60'ı bırakır yani yapamaz (Katılımcı 6, 57).

Yeşilyuva'da ayakkabıcılık mesleği ailenin bütün erkek çocuklarına öğretilmektedir. Babadan sonra mesleği devralma noktasında sadece en büyük erkek çocuk devam ettirecek diye bir kaide bulunmamakta, isteyen her evlat bu mesleği yapmaya devam edebilmektedir. Görüşmelerden elde edilen verilere göre, eskiden bütün erkek çocukları babadan sonra mesleği sürdürürken, günümüzde bu sayı düşmektedir. Denizli veya başka kentlere göç edip sigortalı herhangi bir iş bulan erkek evlatlar geri dönmekte, ancak iş bulamayanlar Yeşilyuva'da mesleği devam ettirmektedirler. Ayakkabıcılık mesleğini icra eden babalar da mesleğin eskisi kadar ekonomik bir gelir sağlamıyor olması sebebi ile erkek evlatlarının başka sektörlerde çalışmalarını desteklemektedirler. Ayakkabıcılık mesleğini devam ettiren baba vefat ettikten sonra dükkân, mesleği devam ettiren erkek evlatların olmaktadır. Bu noktada diğer kardeşlerin rızası yasal yolla alınmaktadır. Bu durumda gelir/kazanç, dükkânda beraber çalışan erkek kardeşler arasında eşit pay edilmektedir. Erkek evlatlar ayakkabıcılık mesleğini yapmıyorsa dükkân, erkek-kız ayırmaksızın bütün çocuklara miras olarak kalmaktadır. Bu ancak baba vefat ettikten sonra dükkânda herhangi bir (ya da daha fazla sayıda) erkek evlat artık çalışmak istemezse uygulanan bir miras geleneğidir. Dükkânda hiçbir kardeşin çalışmaması durumu dikkate alındığında Yeşilyuva'daki aile yapısını, miras ölçütünden yola çıkarak aile tipolojisi geliştiren Fransız sosyolog Le Play'in (Sayın, 1990, s. 5; Öğün Boyacıoğlu ve Boyacıoğlu, 2008, s. 301) aile türlerinden biri olan kararsız aile ile benzeştirmek mümkündür. Buna göre bir tek aileden oluşan kararsız ailede mallar, baba öldükten sonra tüm evlatları arasında eşit pay edilmektedir.

3.4. Göçün Meslek Üzerindeki Etkileri

Göç, bireylerin ve toplumların akıllarında kalıcı izler kalmasına sebep olan dinamik bir olgudur. Bir duruma/sonuca (olmuş olan göç) işaret ettiği kadar aynı zamanda bir hareket ya da süreci (olmakta olan göç) ifade etmesiyle göç, başlı başına sosyal değişimin bir işaretidir. Göç, sosyal ve

kültürel değişmelerin hem ürünü hem de nedenidir. Göç olgusu nüfus alan bölgede/yörede/ilde önemli değişikliklere yol açtığı gibi aynı zamanda nüfus veren bölgede de toplumsal ve kültürel değişikliklere sebep olabilmektedir. Sosyolojik açıdan göçün yarattığı değişimler iki boyutta ele alınabilir: toplumsal/yapısal ve bireysel boyut. Yapısal boyutta ele aldığımız göç, bu süreci yaşayan toplumun yapısında koşullara bağlı olarak yavaş ya da hızlı değişiklikler yaratır. Bireysel boyutta ise göç, göçü bizzat yaşayan bireylerin yaşam tarzını, dünya görüşünü, maddi-manevi kaynaklarını, kimlik algısını, tutum, ilgi ve davranışlarını etkileyebilmektedir (Erdoğan, 2017, s. 16).

Türkiye’de göçün tarihsel sürecine bakıldığında kırdan kente ya da kentten kente doğru göçün yoğun olarak yaşandığı görülmektedir. Bunun temel nedeni makineleşme ile kırsal alandaki el emeğine dayalı işgücüne ihtiyacın azalması ve kentin sunduğu imkânların artık kırsala oranla daha cazip olmasıdır. İnsanların tarih boyunca yerleşim alanlarına baktığımızda Sanayi Devrimi sonrası nüfusun büyük çoğunluğunun kentsel alanlarda toplandığı görülmektedir (Tatlıdil, 2012, s. 333).

Yeşilyuva’daki ayakkabıcılık mesleği makinelerin gelmesi ile artık yoğun bir ekonomik sermaye gerektirmektedir. Ayrıca üretimde kullanılan malzemelerin fiyatında da artış görülmüştür. Bu sebeplerle artık mesleği devam ettirmek ekonomik güç ile ilişkili hale gelmiştir. Sermayesi olmayanlar mesleğe devam edememektedirler. Görüşmeler sonucunda elde edilen verilere göre mesleğe devam edemeyenlerin büyük bir çoğunluğu kente göç etmektedir. Bu durum Yeşilyuva nüfusunda ciddi bir düşüşe neden olmuştur:

Eskiden 15 bin kadar nüfus vardı, şimdi 4 binlere kadar düştü, genelde Denizli’ye gittiler (Katılımcı 10, 29).

Göç olmaz olur mu? Denizli’ye gittiler daha çok. Denizli’de buraya kayıtlı 10.000 kişi vardır. Köyde yaşayan o kadar yok (Katılımcı 4, 65).

Yeşilyuva’dan kente göç edenlerin belli bir kısmı ayakkabıcılık mesleğini devam ettirse bile büyük bir çoğunluğu kendi mesleklerine devam etmemektedirler. Okumak için gidenler olsa da göç edenlerin büyük bir çoğunluğu sabit gelirlili, sigortalı bir işe girmek için gitmektedir. Yani göç ile gidenler farklı sektörlerde çalışmaya başlamışlardır. Görüşmeler sonucunda elde edilen bilgilere göre büyük çoğunluğu tekstil sektöründe kendisine yer bulmuştur:

Ekseri başka sektörler. Eden de var yani. Çünkü orada da ayakkabı imalatı yapıldığı için yapan da oldu. Tabii çoğu başka işlere girdi. Fabrika var çünkü oralarda. Tekstil falan o tarz şeylere girdiler (Katılımcı 3, 40).

Tekstil sektörüne girdiler. Burada şimdi insanların eli yatkın oluyor bu tarz el işlerine zaten. İnsanlar iyi kötü bir şey dikebilirler. O yüzden bunu tercih ediyorlar (Katılımcı 1, 52).

Günümüzde Yeşilyuva’da devam eden ayakkabıcılık mesleği büyük oranda kente göç yaşanmasından etkilenmektedir. Göç sonucunda köyde imalathanelerde çalışacak eleman bulmak bir sorun haline gelmiştir. Oluşan bu açığı günümüzde Suriyeli göçmenler doldurmaktadırlar. Suriye’de ayakkabıcılık yapan göçmenler, Türkiye’ye göç ettikten sonra Yeşilyuva’ya yerleşmiş ve orada başkalarının dükkânlarında çalışmaya başlamışlardır. Günümüzde neredeyse bütün dükkânlarda Suriyeli ayakkabıcılar çalışmaktadırlar:

Göçten çok etkilendik, şimdi Suriyeliler olmasa olmazdı. Suriyeliler çalışıyor şimdi, eleman bulunmuyor. Suriyeliler aşağı yukarı 6 sene falan önce geldiler (Katılımcı 7, 74).

Eğer Suriye’den gelenler olmasaydı biz eleman bulamazdık. Zaten oradan gelenler de orada bu işi daha önce yaparlardı (Katılımcı 12, 32).

Görüşmelerimizde katılımcılar, yaşanan göç nedeniyle artık bu mesleği sürdürecektir kişilerin pek yetişmediğini ifade etmişlerdir. Önümüzdeki yıllarda bu işi bilen mevcut çalışanların sonrasında yavaş yavaş bu mesleğin yok olup gideceğine dikkat çekmişlerdir:

Tabii göçten etkilendik, imalat da etkilendi yani köyde kimse kalmadı, meslek yavaş yavaş bitiyor (Katılımcı 6, 57).

Göç ayakkabıcılık mesleğini de etkiliyor tabii ki, devamı gelmiyor artık (Katılımcı 14, 52).

Çalışacak adam bulunmuyor. Oğlanlar mesleğe devam etmiyor zaten artık (Katılımcı 4, 65).

Yeşilyuva'daki ayakkabıcılık mesleğinde görülen endüstriyel değişimlerin sebep olduğu mesleki kırılmaların, mesleğin babadan oğula aktarımında etkili olması ile beraber kentlerin sunduğu imkânların daha cazip olması, Yeşilyuva'dan Denizli kentine doğru yaşanan göçü hızlandırmıştır. Buna bağlı olarak mevcut çalışanlardan sonra mesleği devam ettirecek Yeşilyuva'lı bireylerin yetişmemesi, ayakkabıcılık mesleğinin geleceğini belirsiz kılmaktadır.

Makineleşme Yeşilyuva'da 1980 sonrası yaşanmakta olan göçün sonucunda başlayan bir süreçtir. Ülke genelinde ayakkabıcılık sektöründe başgösteren fabrika üretimi karşısında giderek zorlaşan geleneksel üretim koşullarını iyileştirecek gerekli sermaye ve teknolojiyi sağlayamayan yerel üreticilerden bazıları artan rekabet karşısında zayıf kalmış zamanla fason üretimi tercih etme yoluna gitmiştir. Yoksullaşan emekçi kesim ise ağırlıklı olarak tekstil sektörüne ve diğer iş kollarına yönelmek durumunda kalmıştır. Yeşilyuva'da göçe bağlı üretici nüfusun azalmasının en önemli nedeni ekonomik gerekselerdir. Gözlemlerimiz ve görüşmelerimize göre orta yaş grubuna dâhil edebileceğimiz usta-kalfa zanaatkar kesimin göç nedeni daha çok ekonomiktir. Genç nüfusun göç nedeni ise ilk olarak eğitim, ikinci olarak da daha iyi bir gelir ve yaşam düzeyine sahip olmaktır.

4. Sonuç

Yeşilyuva'da ayakkabıcılık, zanaatkar statüsünde örgütlenmiş bir meslektir ve zanaat niteliğini korumaya devam etmektedir. Katılımcılara göre yöre halkı tarafından belli bir hayat standardına sahip itibarlı bir meslek olarak görülmektedir. Mesleğin itibarlı görülmesinin nedenlerinden biri belli bir çıraklık-kalfalık dönemini gerektiriyor olması ve usta-zanaatkar tarafından mesleki beceri ve yeteneğinin onaylanmış olmasıdır. Yeşilyuva'da dericilik ya da ayakkabıcılık ile ilgili herhangi bir dernekleşme sözkonusu olmadığı gibi geçmişten günümüze sendikal bir hareketlilik de görülmemiştir. Ahilik kültüründen bu yana süregelen üretim ile ilgili yardımlaşma-dayanışma ve işbirliği örneğinin bir benzerinin satış-reklam-pazarlama aşamaları için gösterilemediğini belirtebiliriz. Görüşmelerimizde bu hususa değindikleri halde işverenlerin sorunun çözümü noktasında kendilerini sorumluluğun dışında tutmaları ayrıca araştırılması gereken bir konudur.

Araştırmanın bulguları, makinelerin üretime katılması sonucunda Yeşilyuva'daki ayakkabıcılık mesleğinde bazı değişimlerin olduğunu bize göstermektedir. Kentlerdeki seri üretimin hızına yetişebilmek adına kol gücüne dayalı bir zanaat olan ayakkabıcılık mesleğinde 1990'lı yıllardan itibaren makineleşme başlamıştır. Ancak Yeşilyuva'daki makineleşme ile değişen üretim fabrika türü üretim olarak tanımlanamamaktadır. Çünkü fabrikalardaki el değmeden üretim yapan tek düze makinelerden farklı olarak imalatın farklı alanları için farklı makinelerin kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda geleneksel zanaat dükkanlarından imalathanelere doğru bir geçişin yaşandığını belirtebiliriz.

Görüşmelerden elde edilen bulgular, Yeşilyuva'da ayakkabı üretiminin usta-çırak ilişkisinden patron-işçi ilişkisine doğru bir değişim geçirdiğine işaret etmektedir. Sermaye gücü olan usta ayrı bir imalathane açarak kendi işinin patronu olabilmektedir. Patron pozisyonundaki usta eğer

istiyorsa daha önce sürdürdüğü üretimdeki işine aynı zamanda bir usta gibi devam edebilmektedir. Ancak çalışanlarının/işçilerin nazarında artık “patron” olarak görülmektedir. Mesleki iş bölümündeki yatay ve dikey bölünme buna göre belirlenmektedir.

Araştırmanın sonucunda elde edilen veriler, babadan oğula miras olarak aktarılan ayakkabıcılık mesleğinde kırılmalar olduğunu göstermektedir. Küçük yaşlardan itibaren dükkâna gelerek işi öğrenmeye başlayan erkek evlatlar, günümüzde başka sektörlere yönelmektedirler. Bunun sebebi, mesleğin geleneksel biçimde icrasının artık eskisi kadar ekonomik bir gelir sağlamıyor oluşu ve üretimin makineleşmek zorunda kalmasıyla yüksek ekonomik sermaye gerektirmesidir. Dolayısıyla Yeşilyuva’dan kente, özellikle Denizli’ye ciddi bir göç yaşandığı görülmektedir. Yaşanan bu göç mesleği de olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Bu etkiler katılımcıların aktarımıyla, imalatta çalışacak eleman bulmanın zorlaşması ve mesleğin devamlılığı için yetişen bireylerin olmaması şeklinde açıklanmaktadır. Bu boşluğu da Suriyeli ayakkabı ustaları bir ölçüde dolduruyor gibi görünmektedir.

Sonuç olarak makineleşen mesleğin aynı zamanda ekonomik sermayeyi gerektiriyor olması, mesleğin babadan oğula aktarımında bazı kırılmalara yol açmaktadır. Acıpayam ilçesinde ve Yeşilyuva’da 15-20 yıldır yaşanmakta olan göç, bu kırılmaların birer sonucu ve göstergesidir. Göç ile başlayan etkin nüfus kaybı ve yetersiz ekonomik sermaye mesleğin devamlılığını giderek zayıflatmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Aykota, A. V. (2011). *Acıpayam: Garbikaraağaç halkının asırlık tarihçesi ve köylerimize serpiyen maarif işliğinin temeli Yüreğir’de nasıl kuruldu* (2.bs). Bursa: Gökçağ Matbaası.
- Bademli, R. (1978). Türkiye’de küçük üretim. *Sanayide küçük üretim, toplumsal ve mekânsal boyutlar kitabı* içinde (s.17—27). Ankara: Mimarlar Odası Yayınları.
- Baştürk, Ş., Zencirkıran, M., Çalış, Ş., Keser, A., Omay, U. ve Sungur, Z. (2012). *Çalışma sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Bourdieu, P. ve Wacquant Loic, J. D. (2003). *Düşünsel bir antropoloji için cevaplar* (N. Ökten, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozkurt, V. (2012). Toplum ve iktisat. İ. Sezal (Ed.), *Sosyolojiye giriş kitabı* içinde (s. 200—240). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Caner, B. (1986). *Yeşilyuva*. Denizli: Yeşilyuva Belediyesi Yayını.
- Cora, İ. (2017). Örgütlerin yönetimi açısından Ahilik örgütüne genel bir bakış; tarihi bir araştırma. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(16), 251—279.
- Çetin, M. Ve Haykırın Sarıbey, A. (2014). Osmanlı arşiv belgelerinde Yeşilyuva. T. Tok ve M. T. Bakırtaş (Ed.), *Yeşilyuva kitabı* içinde (s. 25—66). Denizli: Denizli Grup Gazetecilik Matbaacılık Ltd. Şti.
- Çot, D., Nerkiz, M. ve Karakaya, H. (2014). Yeşilyuva’da halk kültürü. T. Tok ve M. T. Bakırtaş (Ed.), *Yeşilyuva kitabı* içinde (s. 185—222). Denizli: Denizli Grup Gazetecilik Matbaacılık Ltd. Şti.
- Duman, M. (2011). *Gaziantep’deki geleneksel meslekler üzerine halk bilimsel bir inceleme*. (Doktora Tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

- Durak, İ. ve Yücel, A. (2010). Ahiliğin sosyo-ekonomik etkileri ve günümüze yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 151—168.
- Durak, İ. (2016). Sosyal girişimcilik ve Ahilik teşkilatı: teorik çerçeve. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 47, 101—120.
- Denizli Ticaret Odası. (2018). *Ekonomik yönüyle Denizli 2018*. Denizli. Erişim adresi: <https://www.dto.org.tr/wp-content/uploads/Ekonomik-Rapor.pdf> (25.02. 2020).
- Erdoğan, T. (2017). Göç ve göçmen kavramlarının analizi. A. Aköz ve D. Yörük (Ed.), *Konya araştırmaları göç ve iskan kitabı* içinde (s. 13-28). Konya: Palet Yayınları.
- Erol, M. (2002). *Sanayileşme ve ekonomik gelişmenin sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Esnaf ve Zanaatkarlar Genel Müdürlüğü. (2017). *Esnaf ve sanatkârlar özelinde sektör analizleri projesi; deri giyim ve ayakkabı sektörü*. İstanbul: Uluslararası Piri Reis Kültür Ajansı.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji* (H. Özel ve ark., Çev.). Ankara: Ayraç Yayınları.
- Haytaoğlu, E. (2006). Denizli tabaklığı üzerinde Ahiliğin rolü ve geleneksel etkisi. *Denizli I. El Sanatları Kongresi Bildiriler 10-12 Mayıs 2006* içinde (s. 92—103). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Hobsbawm, E. J. (1987). *İmparatorluk çağı* (V. Aslan, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (1995). *Sermaye çağı* (B. S. Şener, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- İlhan, S. (2008). Yeni kapitalizm ve meslek olgusunun değişen anlamları üzerine. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 313—328.
- Kaptan, Ş.T. (1989). Yeşilyuva ve ayakkabıcılık tarihi. *Türk Kültür Tarihinde Denizli Sempozyumu Bildiriler 27-30 Eylül 1988* içinde (s.113—118). Denizli: Denizli Valiliği İl Kültür Müdürlüğü.
- Kemerlioğlu, E. (1973). *Erzurum'da meslekler ve sosyal tabakalaşma*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Keskin, N. ve Marşap, A. (2011). Ahiliğin dünü ve bugünü (Denizli örneği). *International Online Journal of Education Sciences*, 3(1), 370—394.
- Kılıç, Y. (2014). Eskiçağ'da Yeşilyuva (Kaisera/ Kaysa/ Er). T. Tok ve M. T. Bakırtaş (Ed.), *Yeşilyuva kitabı* içinde (s. 15—24). Denizli: Denizli Grup Gazetecilik Matbaacılık Ltd. Şti.
- Kızıler, H. (2015). Osmanlı toplumunun sosyal dinamiklerinden Ahilik kurumu. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 408—423.
- Koyuncu Okca, A. Ve Koizhaiganova, M. (2015). Geçmişten günümüze Denizli'de dericilik faaliyetleri, *Journal of Turkish Studies*, 10(6), 603—618.
- Kuzgun, Y. (2003). *Meslek rehberliği ve danışmanlığına giriş*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Mahiroğulları, Y. (2011). Endüstri devrimi sonrasında emeğin istismarını belgeleyen iki eser: Germinal ve dokumacılar. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 32, 41—53.
- Öğün Boyacıoğlu, A. Ve Boyacıoğlu, L. (2008). Prens/Sultanzade Mehmet Sabahattin Bey. M. Ç. Özdemir (Ed.), *Türkiye'de sosyoloji-I kitabı* içinde (s.261—319). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Ören, K. ve Yüksel, H. (2012). Geçmişten günümüze çalışma hayatı, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 1(1), 35—59.
- Özçelik, S. (2014). XIX. yüzyıl ortalarında (1844-1845) Kaysar'da sosyo-ekonomik hayat. T. Tok ve M. T. Bakırtaş (Ed.), *Yeşilyuva kitabı* içinde (s. 67—158). Denizli: Denizli Grup Gazetecilik Matbaacılık Lti. Şti.
- Özen, Y. ve Gül, A. (2010). Sosyal ve eğitim bilimleri araştırmalarında evren-örneklem sorunu. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 394—422.
- Öztürk, F., Kaya, Ö. Ve Gedik, S. (2012). Geçmişten günümüze Ahilikte zenaat-sanat ve ticaret ilişkileri. 2. *Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildiriler 19-20 Eylül 2012* içinde (s. 342-351). Ankara: SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık.
- (25.09.2019) Erişim adresi: <https://acipayam.bel.tr/mahallelerimiz/yesilyuva-mahallesi/93/>
- (25.09.2019) Erişim adresi: <https://yesilyuvam.tr.gg/Yesilyuva-Kasabas%26%23305%3B.htm>
- (20.02.2020) Erişim adresi: <https://www.tesk.org.tr/view/menu/goster.php?Guid=901d50d2-f1d9-11e9-b001-54213e5f8f01>
- (20.02.2020) Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6360-20130314.pdf>

- Sayın, Ö. (1990). *Aile sosyolojisi, ailenin toplumdaki yeri*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- 81 İl sanayi durum raporu 2017, Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi ve Verimlilik Genel Müdürlüğü. Erişim adresi: <https://btgm.sanayi.gov.tr/plan-program-raporlar-ve-yayinlar/81-il-sanayi-durum-raporlari/mu1503011615>.
- 81 İl sanayi durum raporu 2018, Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi ve Verimlilik Genel Müdürlüğü. Erişim adresi: <https://btgm.sanayi.gov.tr/plan-program-raporlar-ve-yayinlar/81-il-sanayi-durum-raporlari/mu0403011722>.
- Tatlidil, E. (2012). Kentleşme ve göç. İ. Sezal (Ed.), *Sosyolojiye giriş kitabı* içinde (s. 326—360). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Thompson, E. P. (2004). *İngiliz işçi sınıfının oluşumu* (U. Kocabaşoğlu, Çev.). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Toker, T. *Denizli ili kültür hayatı*. (Basım yeri ve tarihi verilmemiştir).
- Türktaş, M. (2004). Denizli’de debbaglık. *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, 2, 26—28.
- Türktaş, M. (2014). Yeşilyuva’da ayakkabıcılık. T. Tok ve M.T. Bakırtaş (Ed.), *Yeşilyuva kitabı* içinde (s. 179—184). Denizli: Denizli Grup Gazetecilik Matbaacılık Ltd. Şti.
- Yüksel, İ. (2019). Ahilik felsefesinden günümüz meslek ahlakı tartışmalarına bir bakış. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 500—537.
- Yolcu, M. A. (2014). Nevşehir’de yaşanan geleneksel mesleklerin değişim ve dönüşümü. *Turkish Studies*, 9(2), 1719-1738.